

LBRIS

We know
books

JOHN STUART MILL

Utilitarismul care poate schimba lumea

Gerardo López Sastre

LITERA

București

2021

CUPRINS

Introducere	9
O viață extraordinară	13
<i>William Wordsworth</i>	26
<i>Declarație despre căsătorie</i>	28
Eseul <i>Despre libertate</i>	33
Apologia libertății de gândire	37
Apologia libertății de acțiune	41
Gânduri despre teoriile lui Mill.	
Libertatea expresivistă	52
<i>Jürgen Habermas despre secolul al XIX-lea</i>	60
<i>Despre guvernarea reprezentativă</i>	63
Forma optimă de guvernare	63
Guvernarea reprezentativă: caracteristici și mecanisme	70
Condiții necesare pentru a vota	74
<i>Utilitarismul: plăceri și calcule</i>	83
<i>Jeremy Bentham</i>	84
<i>O critică a utilitarismului?</i>	90
<i>Supunerea femeilor</i>	95
<i>Cele Trei eseuri asupra religiei</i>	101

<i>Natura</i>	101
<i>Utilitatea religiei</i>	106
<i>Teismul</i>	116
În concluzie: starea staționară a economiei și socialismul	123
<i>Timpuri grele, de Charles Dickens</i>	128
<i>Utilitarismul în tradiția filosofică chineză</i>	130
<i>Opere principale</i>	137
<i>Cronologie</i>	139
<i>Indice de nume</i>	143

Introducere

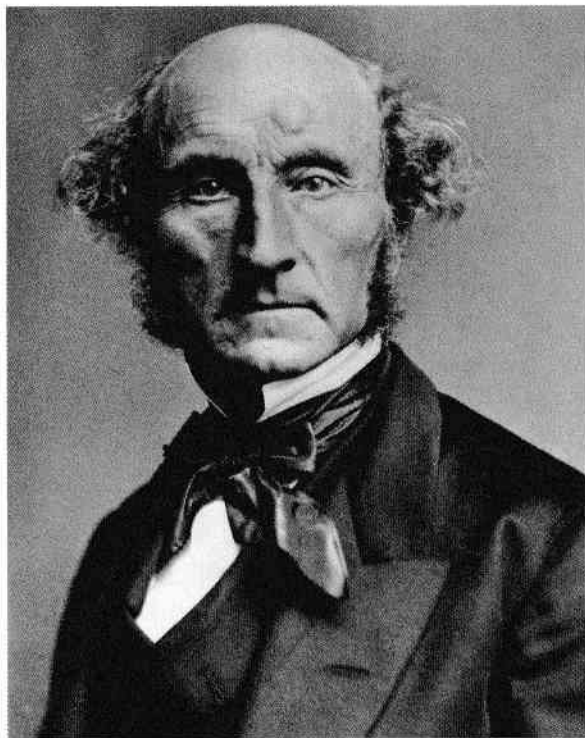
John Stuart Mill a fost, fără îndoială, cel mai important filosof englez din secolul al XIX-lea, dar importanța sa actuală nu e atât rezultatul binemeritului său preeminență istorice, cât al faptului că ideile sale sunt încă vii, continuă să ne facă să gândim și ne ajută să căutăm răspunsul la multe probleme cu care ne confruntăm. De fapt, unul dintre obiectivele cărții noastre va fi să arătăm că Mill are multe să ne învețe în materie de conviețuire și progres în societățile complexe cultural ale secolului XXI. Mill a fost, fără îndoială, un mare optimist, lucru care explică de ce nu a anticipat niciodată ce avea să fie barbaria secolului XX. Ideologii distructive precum nazismul nu apar în speculațiile sale nici măcar sub forma unor nori îndepărtați la orizont. Însă acum că totalitarismele brutale au dispărut (cel puțin în Occident), pare să fi venit momentul să redescoperim ceea ce am putea defini drept un reformism radical.

Mill ar privi aprobator multe progrese ale societății noastre (de exemplu, emanciparea femeii), dar s-ar gândi că ne rămân încă multe lucruri de îmbunătățit. Pentru o minte ca a lui, dedicată cum puține altele au fost contribuției la progresul

umanității și extraordinar de exigentă la nivel intelectual, probabil că ar exista multe lucruri de dus la bun sfârșit și multe defecte de eliminat.

Dacă am vrea să-i sintetizăm filosofia în câteva rânduri, am putea s-o descriem drept o reflecție despre sensul și caracterul dezirabil al idealurilor libertății, egalității și fraternității. Idealuri care, la rândul lor, se fondează pe o anumită versiune de utilitarism, doctrina care afirmă că cea mai mare fericire pentru cel mai mare număr de persoane ar trebui să fie reperul nostru în materie de plan de conduită.

În baza acestuia, și după ce vom contura o biografie care, cel puțin în primii ani, a avut multe aspecte extraordinare, vom expune și vom analiza diversele opere ale lui Mill din punctul de vedere unificator al acestor idealuri, încercând să arătăm legăturile dintre respectivele opere, pentru că noi credem că astfel putem aprecia mai bine înălțimea și actualitatea reflecțiilor sale filosofice și politice. Practic, în operele sale se încearcă sintetizarea a două mari curente ale gândirii moderne, ai căror moștenitori suntem: Iluminismul și Romantismul. În parcursul pe care-l propunem cititorului vom vedea că asta înseamnă a uni libertatea, ca instrument de cercetare a adevărului, cu experiența libertății, ca lucru care ne face să ne simțim mai vii, ca un factor de autoîmplinire și bunăstare. Apoi vom descoperi că democrația este atât un mijloc de a ne proteja libertățile și interesele, cât și un instrument capabil să promoveze dezvoltarea morală și intelectuală a persoanelor. Toate acestea sunt justificate de o teorie etică utilitaristă care combină unele dintre premisele deja formulate de filosoful Jeremy Bentham în ideea de demnitate. Analizând această formă de utilitarism, ne vom cufunda într-o aplicație a ei care pentru Mill era deosebit de importantă: apărarea egalității drepturilor sociale și a politicilor

Portret al lui John Stuart Mill realizat la puțin timp după ce a fost ales în Parlament

femeilor. O temă care se va desăvârși într-o analiză amănunțită a efectelor perverse ale modelului de familie dominant pe atunci și a distorsionărilor psihologice dintre cele două sexe pe care le generează lipsa egalității. La toate acestea se adaugă un nou argument: propunerea de integrare a unei necesare stăpâniri tehnice în relația cu o natură considerată ostilă, cu exigența de a stabili cu ea un raport estetic care să devină sursă a creșterii personale. Va veni, așadar, momentul să subliniem faptul că toate aceste propuneri apar într-un context laic, în convingerea că singura viață pe care o cunoaștem este aceasta și că, dacă vrem cu adevărat o religie, putem foarte bine să îmbrățișăm o „religie a umanității“. În punctul acela vom putea încheia cu

evaluarea modelului său de societate, prin care Mill căuta să îmbine părțile cele mai bune ale tradiției liberale cu ceea ce credea el că poate salva din propunerile socialiste.

În rest, în prezentarea noastră vom căuta să respectăm litera textelor sale. Motivul este acela că sunt scrise într-un stil care pune preț mai ales pe precizia conceptuală. Nietzsche va vorbi în *Amurgul idolilor* despre „claritatea jignitoare“ a lui Mill¹, incluzându-l fără alte explicații printre persoanele pe care le considera insuportabile. Un fapt, de altfel, nu foarte îngrijorător, am putea remarca, întrucât pe listă apar și figuri ca Dante, Kant, Victor Hugo și Zola. În orice caz, diagnosticul e corect: Mill este clar. Iar acesta e un motiv de bucurie. În textele sale nu vom găsi metafore strălucitoare sau alte lucruri asemănătoare. Intenția lui nu este niciodată aceea de a-l ferma pe cititor, ci de a-l lumina prin argumentări riguroase, rafinate cu multe răbdare. Iar pentru a prezenta aceste argumentări pare să fi decis că soluția cea mai bună este o sobrietate stilistică elaborată într-un mod la fel de conștient. Ne-ar plăcea să putem crede că am fost discipoli demni de exemplul său.

---

¹ Friedrich Nietzsche, *Amurgul idolilor*, trad. Vasile Frăteanu și Camelia Tudor, Editura ETA, Cluj-Napoca, 1993, p. 37. (n.tr.)

evaluarea modelului său de societate, prin care Mill căuta să îmbine părțile cele mai bune ale tradiției liberale cu ceea ce credea el că poate salva din propunerile socialiste.

În rest, în prezentarea noastră vom căuta să respectăm litera textelor sale. Motivul este acela că sunt scrise într-un stil care pune preț mai ales pe precizia conceptuală. Nietzsche va vorbi în *Amurgul idolilor* despre „claritatea jignitoare“ a lui Mill¹, incluzându-l fără alte explicații printre persoanele pe care le considera insuportabile. Un fapt, de altfel, nu foarte îngrijorător, am putea remarca, întrucât pe listă apar și figuri ca Dante, Kant, Victor Hugo și Zola. În orice caz, diagnosticul e corect: Mill este clar. Iar acesta e un motiv de bucurie. În textele sale nu vom găsi metafore strălucitoare sau alte lucruri asemănătoare. Intenția lui nu este niciodată aceea de a-l ferma pe cititor, ci de a-l lumina prin argumentări riguroase, rafinate cu multe răbdare. Iar pentru a prezenta aceste argumentări pare să fi decis că soluția cea mai bună este o sobrietate stilistică elaborată într-un mod la fel de conștient. Ne-ar plăcea să putem crede că am fost discipoli demni de exemplul său.

---

¹ Friedrich Nietzsche, *Amurgul idolilor*, trad. Vasile Frăteanu și Camelia Tudor, Editura ETA, Cluj-Napoca, 1993, p. 37. (n.tr.)

O viață extraordinară

John Stuart Mill s-a născut la Londra pe 20 mai 1806. A fost primul dintre numeroșii fii ai lui James Mill, un important gânditor și scriitor din epocă, coleg al filosofului Jeremy Bentham, cu care a colaborat în încercarea de a reforma în mod profund instituțiile societății engleze din secolul al XIX-lea în sens democratic și raționalist.

Cine e interesat de viața lui Mill poate consulta magistrala sa *Autobiografie*, în care ne povestește că nu a mers la școală, pentru că de pregătirea lui s-a ocupat personal tatăl său. La trei ani a început să învețe greaca, iar la opt ani, latina. Până atunci citise deja, printre altele, toate operele lui Herodot, *Ciropedia*, de Xenofon, și câteva vieți de filosofi scrise de Diogene Laerțiu. În 1813 a citit primele dialoguri ale lui Platon, chiar dacă ulterior va recunoaște candid că ar fi fost mai bine să evite *Teetet*, fiind absolut imposibil de înțeles la vârsta aceea. Pe lângă că l-a apropiat de studiul exhaustiv al clasicilor greci și latini, tatăl a făcut în așa fel încât Mill să se familiarizeze cu istoria, matematica, fizica (la unsprezece ani stăpânea *Principia Mathematica* ale lui Newton) și economia (la paisprezece ani a citit *Avuția națiunilor*

de Adam Smith și *Principiile de economie politică și de impunere* ale lui David Ricardo).

După cum se poate înțelege, pentru a duce la bun sfârșit un program de studii atât de riguros, tânărul Mill a fost ferit cu scrupulozitate de orice relație cu copiii de vârsta lui, astfel încât nu a avut decât foarte puține ocazii să se joace. Rezultatul, va spune chiar Mill, a fost că „nu cunoșteam niciunul dintre obișnuitele exerciții fizice“. Într-un alt context spune și că nu a fost niciodată copil, că nu a jucat niciodată crichet, și trage concluzia că ar fi fost mai bine ca natura să-și urmeze cursul firesc, lucru pe care-l putem interpreta drept o invitație de a-lăsa pe copii să fie copii. E trist să fii nevoit să recunoști că nu ai avut copilărie, chiar dacă asta nu înseamnă că Mill nu considera valoroase (și, cu trecerea timpului, tot mai valoroase) un bagaj intelectual și anumite obișnuințe de studiu care l-au pus cu mulți ani înaintea contemporanilor săi.

Un alt rezultat remarcabil al acestei izolări a fost acela că Mill, din câte ne povestește el însuși, nu și-a conștientizat în anii aceia în nici cea mai mică măsură propria superioritate:

Îmi amintesc chiar locul din Hyde Park unde, în al paisprezecelea an de viață, pe punctul de a părăsi casa tatălui meu pentru o lungă absență, el mi-a spus că am să descopăr, pe măsură ce am să cunosc noi oameni, că fusesem învățat multe lucruri pe care tinerii de vârsta mea în mod obișnuit nu le știau; și că multe persoane vor fi dispuse să vorbească cu mine despre acest aspect, și să mă complimenteze pe seama lui. Ce alte lucruri a spus el despre această temă îmi aduc aminte foarte vag, dar a încheiat zicând că orice știam mai mult decât alții nu putea fi atribuit niciunui merit din partea mea, ci avantajului foarte neobișnuit care-mi fusese sortit, de a avea un părinte care știuse

să mă învețe și fusese dispus să ofere truda și timpul necesar; că nu era niciun motiv de laudă pentru mine dacă știam mai mult decât cei care nu avuseseră un avantaj similar, dar aș fi meritat disprețul cel mai profund dacă nu știam.²

Portret al economistului, istoricului și filosofului James Mill, tată și preceptor al lui John Stuart Mill.

Dacă aceste cuvinte ar trebui luate *ad litteram* este o altă problemă. Trebuie să ținem cont că *Autobiografia* a fost modelată pe genul romanului de formare, lucru care implică o anumită retorică de natură dramatică (de exemplu, ca să ne arate modestia sa) și preocuparea pentru efectele pe care le produce povestirea în cititor. Asta, ca să nu mai spunem că Bentham, în unele locuri, a spus despre tânărul Mill că era dotat cu un orgoliu luciferic. În orice caz, dacă această remarcă e corectă, ar trebui să revendicăm dreptul lui Mill de a se simți mândru de eforturile sale, prin comparație cu afirmația tatălui, care susține că totul se datorase activității sale de preceptor.

Reflectând la această pedagogie și la rezultatele ei, Mill va scrie că a avut loc un fapt fundamental care, mai mult decât orice, a fost cauza întregului bine pe care l-a produs el. Majoritatea copiilor și tinerilor cărora li se inoculează o mare cantitate de cunoștințe ajung, de multe ori, să se înece. Ajung să aibă un preaplin de fraze ale altor persoane, care sunt transmise în locul capacității de a-și forma opinii autonome. Rezultatul înseamnă

² John Stuart Mill, *Autobiografia*, trad. Constantin Sfeatcu, Editura Viga, București, 2009, p. 29 (n.tr.)

niște copii care cresc repetând ca papagalul ce au învățat, dar nu sunt capabili să-și folosească mintea în mod creativ. Mill credea că la el lucrurile stau cu totul altfel:

Tatăl meu nu a permis niciodată ca vreo parte din ceea ce am învățat să degenereze într-un simplu exercițiu de memorie. El s-a străduit să facă înțelegerea nu numai să însoțească fiecare treaptă a învățaturii, ci, dacă era posibil, să o preceadă. Nimic din ceea ce putea fi descoperit prin gândire nu mi-a fost spus niciodată, până ce nu epuizasem eforturile de a-l descoperi eu însumi.³

Această metodă, care trebuie să fi fost foarte stresantă, își propunea să-l facă pe învățăcel să gândească folosindu-și propria minte; iar impresionanta influență paternă mergea în direcția aceasta. Mill trebuia să învețe să se încreadă în propriile capacități. Poate că a fost controlat de tatăl său, însă măcar la nivel intelectual acest lucru i-a favorizat autonomia.

Amintindu-și particularități ale instruirii primite, Mill ne povestește că din ea a lipsit orice fel de credință religioasă:

Tatăl meu, educat în crezul prezbiterianismului scoțian, fusese, prin propriile sale studii și reflecții, condus de timpuriu să respingă nu numai credința în Apocalipsă, ci și bazele a ceea ce se numește în mod obișnuit Religie Naturală. [...] I-a fost cu neputință să creadă că o lume atât de plină de păcat era opera unui Autor combinând o putere infinită cu o bunătate și o dreptate desăvârșite. [...] Ar fi fost pe deplin incompatibil cu ideile tatălui meu despre datorie ca el să-mi îngăduie a dobândi impresii contrare convingerilor și simțămintelor

³ *Op. cit.*, p. 27. (n.tr.)

sale privind religia, astfel încât m-a făcut să înțeleg de la bun început că felul în care a apărut lumea era un subiect despre care nu se știa nimic, că la întrebarea „Cine m-a făcut?” nu se poate da un răspuns, pentru că nu avem nicio experiență sau informație autentică cu ajutorul cărora să răspundem, și că orice răspuns nu face decât să trimită problema un pas înapoi, deoarece se ivește de îndată întrebarea: „Cine l-a făcut pe Dumnezeu?” Tatăl meu a avut grijă, în același timp, ca eu să fiu la curent cu ceea ce gândise omenirea asupra acestor probleme impenetrabile. [...] Astfel, în țara noastră eu sunt unul dintre foarte puținele exemple de persoane care nu căs-ar fi debarasat de credința religioasă, dar nu au avut-o niciodată: am crescut cu o atitudine negativă față de ea. Ca și în cazul religiei din vechime, am considerat-o pe cea modernă ca fiind ceva ce nu mă privea în niciun fel.⁴

Asta nu înseamnă că nu i-a fost oferit un înlocuitor pentru religia tradițională, într-un anumit sens, o nouă religie: utilitarismul tatălui său și al lui Bentham. Pe parcursul acestei cărți vom avea ocazia să discutăm despre această importantă teorie etică. Deocamdată sunt suficiente cuvintele lui Mill:

Principiul utilității, înțeles așa cum l-a înțeles Bentham, și aplicat în felul în care l-a aplicat, [...] a dat unitate concepțiilor mele despre lucruri. Acum aveam opinii; un crez, o doctrină, o filozofie; într-unul din cele mai bune înțelesuri ale cuvântului, o religie; inculcarea și difuziunea tuturor acestora puteau deveni principalul scop vizibil al unei vieți. Și în fața mea se etala o concepție grandioasă cu privire la schimbările posibil de a fi

---

⁴ *Op. cit.*, pp. 32-36. (n.tr.)

realizate în condiția omenirii prin acea doctrină. [...] Perspectiva de îmbunătățire pe care el [Bentham] a deschis-o era îndeajuns de largă și de strălucitoare pentru a-mi lumina viața, precum și a da o formă definitivă aspirațiilor mele.⁵

Mill avea, într-adevăr, un scop foarte precis în viață: să devină un reformator social, lucru pentru care tatăl său îl pregătise și pe care în primii ani ai tinereții l-a acceptat în mare măsură; o întreprindere căreia i s-a dedicat cu pasiune. Îmbunătățirea generală a lumii și ideea de a putea contribui cu propriile eforturi la acest proces îi făceau existența interesantă și vie. Cum în același timp avea nevoie de un serviciu, la o zi după ce a împlinit 17 ani – vârsta minimă necesară –, tatăl lui a reușit să-l angajeze la Compania Indiilor de Est (corporația care avea sarcina să guverneze India), unde lucra și el. Tutorele său i-a devenit astfel șeful direct, într-o meserie comodă și bine plătită. Cu timpul, Mill va ajunge să primească un salariu anual echivalent în ziua de azi cu 177 000 de euro. Dar, mai ales, îi rămânea mult timp liber pentru activitățile sale, pentru că își putea termina munca de birou în trei sau patru ore.

Totul părea să meargă foarte bine. Dar, ne povestește Mill, a venit o perioadă în care s-a trezit din acest proiect ca dintr-un vis. În toamna lui 1826 se afla într-o stare de depresie nervoasă, incapabil să aibă vreun sentiment vesel sau plăcut, iar în această stare mintală și-a pus următoarea întrebare:

„Să presupunem că toate scopurile tale în viață ar fi realizate; că toate schimbările în privința instituțiilor și opiniilor, pe care tu le

---

⁵ *Op. cit.*, pp. 53-54. (n.tr.)